

Prof. IRK, Ferenc , J.D. D.Sc.  
 Director  
 National Institute of Criminology

Hungary, Budapest

## **AN APPROPRIATE RESPONSE TO CRIME IS FUNDAMENTAL TO THE HEALTH OF EVERY SOCIETY**

Paper presented to the ICPA conference  
 Budapest, October 10-14 1999

### **1. A társadalom és a bűnözés**

Ezekben a hetekben, hónapokban Közép-Európa népei a rendszerváltás tizedik évfordulóját ünneplik. Állam- és kormányfők emlékeznek vissza az 1989-es év őszének sorsfordító eseményeire, németek vonulására Északról Délre, majd innen Nyugatra. Akkor bizonyára senki nem gondolta: a vasfüggöny átvágásáért hamarosan drága árat kell fizetni.

„A megnövekedett bűnözés a szabadság ára” – hangoztatta az utóbbi évtized egyik fontos magyar közéleti szereplője: a kormánytól és az aktuális politikai széljártástól független Legfőbb Ügyészség első embere. Nem mindenki értett és nem mindenki ért ma sem egyet vele. A politikusok egy része szeretné a rendszerváltás utáni társadalmat olyannak tudni, mint azt sokan mi is látni szeretnénk: gazdagnak, kiegyensúlyozottnak. Olyan országnak, mint amilyenek 1989-1990 fordulóján sokan képzeltük: szabad és egyenlő polgárok hazájának. Olyan országnak, ahol a diktatúra eltűnésével a problémákat dialógusok és kompromisszumok által fogjuk megoldani. Azt gondoltuk, hogy az állam, a pártok (kicsik és nagyok, bal- és jobboldaliak), a gomba-módra szaporodó társadalmi egyesületek, ún. NGO-k hamarosan egy plurális és békés világot teremtenek számunkra.

Hogy a Világ és ezen belül Európa gazdagabbik (és talán boldogabbik) felén sem minden „fenékgig tejföl”, azt volt aki annak idején észre sem vette. Azok pedig, akik látták a polgári társadalmak számos negatív megnyilvánulását, azt gondolták, hogy majd nálunk minden másképp lesz. Hamar ráébredtünk: reményeink és a valóság között fényévnnyi a távolság. A társadalom törvényszerűségei könnyörtelenül érvényesülnek, mi pedig az új elvárásokhoz nehezen alkalmazkodunk. Egyik évről a másikra olyan bűnözési hullám lepott el és lepott meg bennünket, amire rossz álmainkban sem számítottunk. A társadalom szinte sokkos állapotba került, a hatalom meg előbb bizonytalankodott, majd cikk-cakk vonalban haladva próbált szembe nézni a kihívással. A siker gyér volt. A következmény pedig súlyos: egy teljesen felkészületlen államapparátusnak (benne elsősorban a rendőrségnek) és egy reményvesztett és hitetlenkedő társadalomnak kellett megküzdenie a már korábbról is ismert bűncselekmények nagyságrenddel megnövekedett számával, és a korábban teljesen ismeretlen bűncselekmények sorával. A rendszerváltás előtt híresen biztonságos közép-európai nagyvárosi utcák máról holnapra éjjel, de egyes körzetekben nappal is életveszélyessé váltak. Lakásbetörések sora rázta meg az embereket, akik közül sokan egy életen át gyűjtögetett vagyonkájukat veszítették el egyik napról a másikra. Autólopások, autófosztogatások, bankesődök, rafinált csalók, robbantásos merényletek lepték meg az embereket.

Közben a társadalomtudósok – többek között - arról igyekeztek meggyőzni egymást és a társadalmat, hogy

- a korábbi büntetések túl szigorúak voltak,
- a halálbüntetés embertelen és egy civilizált országban elfogadhatatlan,
- a bűncselekmények elkövetőinek bűnösségét a korábnál sokkal alaposabban, alkotmányos-jogállami elveknek megfelelően kell bizonyítani.

Nem csoda, hogy a lakosság egy része „felült” a politikusok hangzatos jelszavainak, s a zűrzavaros állapotból a kiutat a nagyobb szigorban, a halálbüntetés visszaállításában, a börtönnépeség növelésében látták. Költség-haszon elemzésről szó sem esett – s alig beszélnek erről mind a mai napig.

## 2. Az alkalmas válasz előfeltételei

Ahhoz, hogy a tömegméretekben jelentkező bűnözés – esetenként már igencsak régi, esetenként alig egy évtizedes – kihívásaira alkalmas válasz születhessen, a válaszok megfogalmazóinak a válaszadásra alkalmas állapotban kell lenniük. Lehetőségük kell legyen arra, hogy áttekinthessék – nemcsak rövid, hanem hosszú-távon is – érdekeiket, megfogalmazhassák a problémákra adandó feleleteiket. Ehhez azonban előbb egy sor kérdést kell feltenni, s ezekre válaszolni. Ezek közül néhány – témánk szempontjából nagyon fontos – témakör a következő:

### 2.1. Milyen az állam állapota?

A következő kérdésekre adott válaszok összegezésével mindenki számára nyilvánvalóvá válhat: hányadán áll azzal az ideál-képpel, amit a hatalom leglátványosabb (s egyúttal intézményrendszerein keresztül leginkább megfogható) reprezentánsával kapcsolatban kialakít. Milyen országban lakik, olyanban, ahol az állam

- legitim?
- magabiztos?
- demokratikus?
- uralja a gazdaságot?

Olyan államban él, ahol

- érvényesülnek az emberi jogok?
- stabil az állam berendezkedése?
- objektív megítélés szerint, tehát a kívülálló szemlélődő szerint is jó a közbiztonság?
- szubjektív megítélés szerint, tehát pl. az ország lakosainak véleménye szerint is jó a közbiztonság?

Ha a feltett kérdésekre nem egyértelműen „igen” a válasz:

- vajon egészséges-e az állam?
- S ha nem egészen az, lehet-e egészséges a társadalom?
- Tehát erős állam áll-e az állampolgárok rendelkezésére?
- És egészséges állam nélkül létezhet-e egészséges társadalom?

Az utolsó kérdésekre a válaszok vélhetően megoszlanak aszerint, hogy ki-ki milyen értékrend-preferenciát fogad el. Kompromisszum azonban szükséges (volna), különben a szakértőknek nincs egységes üzenetük a politikusok számára.

## 2.2. Milyen az állam, a gazdaság és a társadalom kapcsolata?

Az állam, az államot reprezentáló kormány elsősorban jogi eszközökkel, jogszabályok alkotásával és a megalkotott jogszabályok alkalmazásával képes céljai elérésére, a követésre javasolt értékpreferenciák érvényre juttatására.

A társadalomra súlyos mértékben veszélyes tettek elkövetőit az állam büntetéssel sújtja. Vitatott, hogy a büntetésnek van e célja, vagy csupán eszköz-e annak deklarálására, hogy a közhatalom nem tűri el bizonyos értékek megsértését.<sup>1</sup> Az államok büntető törvénykönyvei mind a büntetőjogi megtorlással fenyegetett tettek köre által, mind a tettek elkövetőire kiszabandó büntetések súlya által jelzik, hogy mely értékek sérelme számít különösen eltűrhetetlennek. A jelenleg hatályos, 1978-ban keletkezett és azóta számtalan módosításon átesett magyar büntető törvénykönyv paragrafusai által védett értékek körét a következőképpen lehet csoportosítani:

- Az ország állami, társadalmi, (gazdasági) rendje, az állam szuverenitásának biztonsága: 15 tényállás.
- Nemzeti, népi, faji, vallási csoportok léte, biztonságos élete, az ehhez fűződő nemzeti érdek: 9 tényállás.
- Emberi élet, testi épség, (köz)egészség: 31 tényállás.
- (Cselekvési, mozgási, titokőrzési, lelkiismereti) szabadság, emberi méltóság: 17 tényállás
- Emberi becsület: 5 tényállás.
- (Monogám) házasság intézménye: 2 tényállás.
- Gyermekek és fiatalok lelki- testi egészsége, személyiségének fejlődése: 10 tényállás.
- (Női) nemi élet szabadsága, egészséges nemi élet: 9 tényállás.
- (Hazai és nemzetközi) közélet tisztasága, áttekinthetősége, állam felelősségének érvényesíthetősége, az államapparátus törvényes, szabályszerű működése, az állami szervekbe és a hivatalos személyekbe vetett bizalom: 29 tényállás.
- Tulajdon(jog), vagyon és birtokviszony védelme: 18 tényállás.
- Nemzeti érték védelme: 3 tényállás.
- Közbiztonság, közrend és köznyugalom: 24 tényállás.
- Gazdasági érték védelme: 41 tényállás.

Látható, hogy az egyes értékek mellé rendelhető, azok védelmét elősegíteni hivatott tényállások száma is jelzésértékű. Ennél fontosabb természetesen

- részint az, hogy a joggyakorlat milyen sikerrel tudja a jogszabályt alkalmazni,
- részint az, hogy mennyire lefedettek az egyes értékek,
- részint az, hogy milyen egyéb eszközök állnak rendelkezésre a büntetőjog által is védeni kívánt értékek érvényesülésének biztosítására, továbbá, hogy
- ezek a részint a jogon belüli, de büntetőjogon kívüli eszközök, részint a jog egészen kívüli eszközök mennyire hatékonyak.

Az azonban mindinkább nyilvánvaló, hogy a büntetőjog a társadalom számára legsúlyosabb értéksérelmeknek csak egy – mind kisebb – részét képes hatékonyan kezelni. A büntetőjogi szabályozás látványosan először a közlekedési balesetekkel kapcsolatban mondott csődöt azzal,

<sup>1</sup> Szabó A.: Jogállami forradalom és a büntetőjog alkotmányos legitimitása. Kézirat 1999.

hogy gyakorlatilag kivétel nélkül minden állampolgárt a potenciális bűnelkövetők közé sorolt. Ugyanis a büntetőjogi büntetés alapjául szolgáló cselekmény gondatlan alakzatát annak következményével együtt gyakorlatilag mindenki megvalósíthatja, aki járművet vezet. Jogtudósok több, mint negyed évszázada figyelmeztetnek: nem túl szerencsés,

- ha az állampolgárok jogkövető többsége nem tudja magát világosan elhatárolni a normasértő kisebbségtől, továbbá
- ha a normasértő személy tettétől teljes mértékben független véletlennek döntő szerepe van abban, hogy kiből válik bűnelkövető és kiből nem.

A büntetőjog csődjének következő időszaka az 1990-es években köszöntött be. Kiderült, hogy a tudomány és a technika fejlődésével egyidejűleg egy sor olyan új veszély tört rá elsősorban a gazdaságilag fejlett társadalmakra, amelyeket az állam hagyományos eszköztárával (így a büntetőjog eszközeivel) egyáltalán nem vagy csak részben képes ellensúlyozni. Az internet és a pénzmosás, az elektronikus bankrendszer és a nemzetközi bűnözés csupán néhány kulcsszó e problémakör súlyának érzékeltetéséhez.

Az utóbbi évtizedben felbukkant veszéllyel lényegében egyidőben vált nyilvánvalóvá: a gazdaság mindinkább kivonja magát az állam felügyelete alól. Erejénél fogva ha akarja, megteheti, hogy semmibe vegye az állam törvényeit, a hivatalostól eltérő értékeket preferáljon, más értékrendnek biztosítson elsőbbséget. Mint közismert: a gazdaság nem minden hatalommal rendelkező szereplője nyeri meg az állam tetszését, hiszen jelentős részük a hivatalos normákat semmibe véve, az állam által elfogadhatatlan, azaz illegitim játékszabályokat követve növeli hatalmát. Az állam eljutott oda, hogy elismerje: ha már a szervezett bűnözést képtelen felszámolni, legalább a szervezett bűnözésből keletkező haszon egy részéből tudjon részesedni. Ezt hívják kifinomult nyelvezettel a bűncselekményekből származó haszon lefölözésének.

Eközben az állam adófizető, becsületes és többnyire normakövető polgárai azt várják, hogy az állam védje meg őket, gondoskodjon jólétükről és biztonságukról. Sokan azt képzelik: ha az állam a bűnelkövetőket szigorúbban bünteti meg, ez megvédi őket a rájuk leselkedő további jogsérelmek megvalósítóinak többségétől. Elégedetlenek ugyan azzal, hogy viszonylag kevés tettes kerül rendőrkézre, azonban ennél fontosabbnak tartják, hogy a már kézre kerültek minél tovább legyenek elzárva a további jogsértések megvalósításának lehetőségétől. Mit sem tudnak azokról a tényekről, amiknek lényege, hogy a börtönök elsősorban a bűnözők mesteriskoláiként kezelhetők. Olyan kiképző központoknak tekinthetők, ahol a társadalom normakövető többségéből kiszakadt személyek a bűnözők ellen védelmet kereső polgárok pénzén képezik magukat tovább – szervezett formában.

A társadalom tagjainak jelentős része semmiféle részfelelősséget nem vállal abban a folyamatban, aminek eredményeként az emberek többsége élete nagy részét úgy élheti le, hogy soha nem érik tetten bűncselekmény elkövetésén, míg egy kisebb részük egyszer vagy többször, avagy életforma-szerűen bűncselekményeket követ el. A többség nem akar tudni arról, hogy életlehetőségek és bűnelkövetés között milyen szoros a kapcsolat, mint ahogy arról sem, hogy a saját (olykor nagyon viszonylagos és nagyon szerény) jólétének költségeit attól a társadalmi rétegtől vonja el, amelyik időlegesen vagy véglegesen leszakadt a társadalom fejlődésének fővonalától. Sokan nem veszik észre, hogy az emberek egy részére a börtön biztonságot és kinti létfeltételeihez képest viszonylagos jólétet jelent.

Mindezek után feltehető a kérdés: milyen válaszokat ad a társadalom a bűnözés kihívására.

A társadalom a jogalkotás szintjén még némileg adekvátan válaszol az értékrendjét sértő cselekményekre. A jogalkalmazás szintjén ez a válasz meglehetősen nagy kilengéseket mutat és a jogalkotásnál is inkább átpolitizált. Ritkán fordul elő, hogy a – gyakran ugyancsak vitatkozó, de számos kérdésben egységes álláspont kialakítására képes és kész – szakértők véleményét nemcsak meghallgatják, de el is fogadják.

Ugyancsak kivétel-számba megy, hogy a társadalom – reprezentánsai közvetítésével – azt is megvizsgálja: részint rövid, részint hosszú távon egy-egy intézkedésnek milyen nem várt, de kellő előre látás esetén nagy valószínűséggel prognosztizálható negatív következményei lesznek. Ennek a magas fokú racionalitásnak a hiánya nem is csodálható, hiszen a látható és bizonyított kedvezőtlen hatásokról sem vesz tudomást.

A társadalom – különösen a diktatúrából a demokráciába történő átmenet során – gyakorlatilag semmit nem tesz annak érdekében, hogy az állam szükségszerűen szűkös eszköztárából elszakadva, azon túllépve saját kezébe vegye élete irányítását. A korábbi várakozásokkal ellentétben egy évtized elteltével még mindig nyoma sincs azoknak a nem kormányzati szervezeteknek (NGO-knak), amelyek segíteni tudnának a lokális problémák hatékony kezelésében, kezdve a széteső családok segítésétől, a kallódó fiatalok felkarolásán át, a börtönből szabadultak társadalmi vissza-illeszkedéséig. Az anomizált társadalomban az emberek többsége semmiféle készletet nem érez arra, hogy megértse és támogassa azokat az országlakos társait, akiknek nála szerencsétlenebb élet jutott osztályrészül. Erkölc és érdek deficitje összegeződik a társadalom többségében. Még mindig „fentről” várják a segítséget, miközben az állam egyre inkább tehetetlen.

### 2.3. Mire képes az állam és a társadalom?

Az előző fejtegetésből nem nehéz arra a következtetésre jutni, hogy a jelen és közeli jövő fejleményei során nem várható a jelenleginél egészségesebb (pontosabban: kevésbé beteg) társadalom kialakulása. Ellenkezőleg: a folyamatok egy fokozódóan viktimizálódó állam és társadalom irányába mutatnak. Ettől eltérő következtetésre akkor lehetne jutni, ha a következő felsorolásban jelzett szerepek és feladatok kimenetele pozitív volna:

Az állam és a társadalom képes

- a problémákat felismerni,
- helyesen rangsorolni.
- a kihívásokra megfelelő (alkalmas) válaszokat adni, azaz a megfelelő válaszokat megtalálni,
- vállalni a felelősséget
- és mindenre nemcsak képes, hanem ezt meg is teszi.

A valós helyzet ennél jóval kedvezőtlenebb. Sokkal inkább a következő kérdéseket kell feltenni:

- az állam mire nem talál válaszokat?
- mit vállal az egyén, a társadalom saját magára, s mit hárít az államra?
- hogyan kezeli az állam, a társadalom, az egyén a problémákat, milyen eszközöket alkalmaz azok befolyásolására?
- hova teszi a hangsúlyokat állam és társadalom? (Mit tart fontosnak, mit nem vesz észre?)
- mit vár az egyén a társadalomtól – reakcióként a bűnre?

Az utóbbi tíz évben Magyarországon több – részben nemzetközi kooperációban lefolytatott - kutatás adott számot a lakosság bűnözéstől való félelméről, ill. a bűnelkövetőkel szembeni

beállítódásáról. Ezek egyike arról is információt nyújt, hogy a különféle értékek sérelme esetén az eltérő jogkövetkezmények óhaja mögött milyen felnőtté válási, és felnőttkori szociális determinánsok húzódnak meg.<sup>2</sup> Az eredmények - amelyek kiértékelése még nem teljesen fejeződött be - azt mutatják, hogy a gyermekkori nevelkedés körülményei (ezeken belül a család szociális helyzete, a nevelési elvek, ezen belül a szülői reakció fajtái a gyermek különféle viselkedésére), a lakás felszereltségében megmutatkozó eltérő szociális helyzet, a nem, az életkor alapvetően meghatározzák az egyén punitivitását, illetve a büntetési hajlandóság mértékét, valamint a különféle normasértésekre adott reakciók jellegét. Ez arra utal, hogy korántsem beszélhetünk a társadalomra akárcsak némileg is egységesen jellemző reakciókról. Sokkal inkább arról van szó, hogy

- melyik társadalmi réteg, érdekközösség miképp képes artikulálni véleményét,
- az egyes társadalmi rétegek, csoportok véleményét a különböző politikai erők, politikai érdekközösségek miképp képesek kiaknázni saját céljaikra, s így – immár közvetítőkön keresztül – milyen „hangerőt” kapnak ezek az álláspontok.

Az immár közismert, hogy a politikusok jelentős része kihasználja azt a tényt, hogy a lakosság legaktívabban szavazó része – nevezetesen: az idősek és közöttük is elsősorban a nők - a társadalom többi csoportjának jobban aggódik személye és javai biztonságáért, függetlenül attól, hogy ennek a félelemnek valamennyi mértékadó kutatás szerint a valós veszélyeztetettség mértékével gyakorlatilag semmi kapcsolata nincs. Mindez nem segíti a tájékozatlan lakosság tisztán látását. Az sem járul hozzá a jogszolgáltatás eredményességéhez, ha a különböző politikai erők egyik botrányból a másikba bukácsolnak, gyakorlatilag nincs az országban olyan politikai erő, amelyiket ne vádolná a másikat különböző súlyos bűncselekmények elkövetésével és ugyanezen bűnök eltussolásával. Olyan politikai erő is ritkaságszámba megy, amelyik vállalná a felelősséget tetteiért. A „felsőházban” tanúsított intézményes felelőtlenség megteszi a hatását „lent” is. Az állampolgár azt tanulja meg, hogy érdemes letagadni mindent, semmiért sem vállalni a felelősséget, mert a hosszú időn át tartó eljárás során majd csak összekeveredik minden annyira, hogy már lehetetlen az igazságot kideríteni.

Az állami akarat nem vagy csak felemás módon érhető el, ha a jogalkotó – aktuálpolitikai hatások alatt – kellő előkészítés nélkül improvizál. A pártok és szószólóik rájöttek: a bűnözés növekvő számára a lakosság érzékenyen reagál, csakúgy, mint a csökkentésre irányuló ígéretekre. Ezért mindinkább növekvő készséget mutatnak arra, hogy látványos beavatkozásokkal azt látszatot keltsék: döntő lépések történtek a helyzet gyors megváltoztatása érdekében. A bűnmegelőzés elméleti művelői azonban úgy vélik, hogy ez az improvizatív „látványterv” valójában nagyon költséges és egészen biztosan hatástalan.

Kormányzati oldalról az igyekezet természetesen érthető, hiszen a választási ciklusok közötti négy év nem nagy idő, s ezalatt kellene érzékelhető eredményeket felmutatni. Csakhogy

- a bűnözés alakulásának eleve nagy a „tehetetlenségi ereje”, a korábbi hatások következményeként megvalósuló önmozgása;
- a bűnözés alakulását befolyásoló társadalmi változások nem olyan gyorsak, hogy egy-két év alatt ez képes lenne a bűnözés alakulását lényegesen befolyásolni;
- a bűnözés nagysága és annak (köz)érzete között nagy lehet az eltérés, s a kettő közötti viszony változását számos, a bűnözés tényleges alakulásától független tényező is befolyásolja;

<sup>2</sup> OTKA-kutatás a morál és a jog viszonyáról. 1997-1999.

- a gyors cselekvés gyakran valójában pótcselekvés, aminek előre programozhatóan a bűnözés számszerű alakulására, annak összetételére semmiféle befolyása nem lesz, bár közvélemény-csillapító hatása jó média-munka mellett nem elképzelhetetlen.<sup>3</sup>
- azzal még kevesen vetettek számot a politikusok közül, hogy egy folytonosan változó, belső egyensúlyából eközben már teljesen kibillent büntető törvénykönyv mekkora kárt tesz a jogbiztonságban, mit jelent, ha a kiszámítható jogalkalmazás megszűnik.

Az új társadalmi jelenségek vonatkozásában mindinkább jellemző, hogy a **jog szabályozó szerepe nem működik**. Ez elsősorban két okra vezethető vissza. Egyrészt arra, hogy a büntető jogalkotás – jellegénél fogva – meglévő jelenségekre reagál, a valóságot visszamenőleg minősíti a társadalom érdekei szempontjából, s ettől függően határoz meg szükség esetén tilalmakat a jövőre vonatkozóan. A másik ok az, hogy a jelenség társadalomra veszélyessége nehezen ismerhető fel, s amikor ez sikerül, viszonylag sok idő telik el addig, amíg az adekvát válasz megszületik rá.

E felsorolást a valósággal egybevetve azt láthatjuk: **a jog szabályozó szerepe gyakran nem érvényesül**. A gazdasági életben ez a megállapítás különösen helytálló. Sokan egyenesen azt állítják, hogy a *gazdaság ellenáll a kriminalizálásnak*. A gazdasági életet a gazdaság belső törvényszerűségei uralják, az állami büntető reakció nem érvényesül. Ez egyesek szerint arra vezethető vissza, hogy a globalizáció és a modernizáció értékrendje „más sínen fut”, mint a tradicionális alapokon nyugvó kriminalizálás jogi háttere.

A megfelelő válaszadás további „akadálya” az, hogy a jogállami követelményeket maradéktalanul érvényesíteni köteles bíróságok eljárásai lassúak, döntéseik pedig gyakran kiszámíthatatlanok. Ez nemcsak a büntető ügyek körében okoz nehézséget, de polgári jogi és igazgatásrendészeti eljárások elhúzódása is számos érdeket sért. A bírósági eljárások nehézkessége nem segíti a felgyorsult tempójú világban sem a gyors igazságtételt, sem jogos igények érvényre juttatását. Így közvetve ahhoz járulnak hozzá, hogy a jogállamban a bíróság által intézendő ügyek egy része „spontán” oldódik meg, miközben a bíróság előtt folyó ügyek kárvallottjai soha nem kapnak elégtételt, mert a lassú és olykor szakszerűtlen ügyintézés egzisztenciákat gyakran egész életre tesz tönkre.

A gazdasági élet szereplői, ha büntető eljárás gyanúsítottjaiként szerepelnek hónapokon, esetleg éveken át, éppúgy elveszthetik mindenüket, mint azok, akik jogos vagyoni igényeiknek törvényes úton próbálnak meg érvényt szerezni. Ha az igazság pillanata csak hosszú idő múltán következik be, hiába mondja ki a bíróság, hogy a gyanúsított ártatlan, hiába ítéli meg a perbeli pénzüsszeget, mindez már késő lehet. A gazdasági élet – jellegénél fogva – nem tűri a hosszú jogszolgáltatási és igazságtételi procedúrákat. Amíg a jogállam nem képes gyors igazságszolgáltatással párosulni, addig az állam a bűnözés kihívására adott megfelelő válaszadással adós marad.

Ugyanez a tájékozódó állampolgár számára azt jelenti, hogy nincs jogbiztonság, az állam nem képes feladatait a köz elvárásai szerint teljesíteni. A jogszolgáltató rendszer ugyan létezik, ám nem működik.

## 2.4. Mi a bűnmegelőzés?

<sup>3</sup> Ennek ékes példája a rendszerváltást követő, mind a mai napig csillapíthatatlanul tartó „törvénykezési düh”, aminek eredményeképpen egy sereg olyan büntetőjogi szabály született, aminek tényállását vagy azóta sem valósította meg senki, vagy – ami az előbbinél sokkal gyakoribb – nem vagy csak kivétel-számba menően lehetett bizonyítani. Mégis: azt az érzést lehetett kelteni, hogy az igazságügyi kormányzatok gyors és határozott válaszokat adtak a bűnözés kihívására.

Egy egészséges társadalom elsősorban a bűn megelőzésével reagál a bűnözés kihívására. Állami és civil erőforrásokat használ fel annak érdekében, hogy élete elviselhető maradjon.

Ez a felfogás azt jelenti, hogy egészen biztosan nem elegendő, ha az állam polgára ölbe tett kézzel várja: az állam majd csak segít rajta, elhárítja a rá leselkedő nehézségeket. De az állam is téved, ha azt képzelet: elegendő a kriminálpolitikai eszköztár a bűnözés elviselhető szinten tartásához. Fontos a büntetőjogi szabályok megalkotása ahhoz, hogy a társadalom érdekeit súlyos mértékben veszélyeztető emberek felelősségre legyenek vonhatók. Elengedhetetlen a magas színvonalú bűnüldözés annak érdekében, hogy a bűncselekményeket elkövetők tettei ne maradjanak megtorlatlanul. Nem kevésbé lényeges, hogy a bűncselekmények elkövetőre kiszabott büntetések végre legyenek hajtva, azaz a bűn ne maradjon büntetlen.

A kormányzati politika azonban még számos, látszólag a bűnözéstől független jogi és jogon kívüli eszközzel képes a bűnelkövetést megakadályozni, a bűnelkövetők potenciális körét szűkíteni. Az állam felel a teljes jogi környezet rendszerének megtervezéséért és megvalósításáért. Az állam feladata olyan – jogszabályi környezettel támogatott - oktatási politika kialakítása, amelyik nemcsak lexikális tudást, képzettséget és valamilyen foglalkozás gyakorlásához diplomát ad, hanem az iskolarendszer lehetőségeit felhasználva megtanítja a fiatalokat egymással kommunikálni, a másságot kezelni, az otthonról hozott legkülönbözőbb deficiteket leküzdeni, a jövő generációt a megváltozott társadalom körülményeihez alkalmazkodni és így tovább ...

Az államnak gondoskodnia kell olyan szociális és foglalkoztatási politikáról, ami mindenki számára lehetőséget nyújt ahhoz, hogy ha akar, tudjon munkát vállalni, biztosítva legyenek lakhatási és egészségügyi körülményei, tudja magát tovább képezni. Az állam nem engedheti meg magának azt a luxust, hogy tudomásul vegye: az emberek egyik vagy másik csoportjával nem kell törődnie, mert azok már úgymint leszakadtak a fejlődés fő vonulatától. A ma még érdekeik artikulálására képtelen embercsoportok holnap a társadalom alapjait támadhatják meg. Ezt, miként sok egyéb társadalmi összefüggést már legalább Marx óta pontosan ismeri mindenki, akkor is, ha az utóbbi időben azt véli: a korábban feltárt társadalmi összefüggések mára elavultak. Csecsenföld és Koszovó, Észak-Írország és Karabah, Kurdisztán és Szardínia, Bristol és Bronx, Dél-Amerika és Délkelet-Ázsia bádögvárosai, az ott időről időre kitörő szegénylázadások, a vallási és politikai fanatikusok által felbőszített primitív emberek kegyetlenkedései, tuszik és kutuk, katolikusok és protestánsok vérfürdői a nagyhatalmak önzése és befelé fordulása következtében bekövetkező és állandóan fenyegető atom- és vegyi fegyver támadások azt bizonyítják: a szűk látókörű, a kisebbségekkel nem törődő politika előbb vagy utóbb megbosszulja magát.

A szervezett bűnözés, a fekete gazdaság és a korrupció világméretű elterjedése, a nyomában járó – részben ma még ismeretlen – következmények azt bizonyítják: az államok politikusai nem ismerték fel idejében az általuk vezetett állampolgárok érdekeit. Az államok politikusai - tisztelet a kivételnek - érdekeik megvalósításának eszközéül használják fel azokat, akikért felelősséget kellene viselniük.

A szervezett bűnözés hálózatának végpontjain gyakran vannak olyan személyek, akik a legális társadalomtól semmit nem kaptak, felelősséget az „első” nyilvánosság irányában ezért nem is érznek, az érvényes jogon kívül levőknek tartják magukat. Rájuk egészen biztosan nem lehet kriminálpolitikai eszközökkel hatni. Utánpótlásuk – ha az állam nem tesz semmit – garantált. Közreműködésükkel – miközben állam és polgárai saját „kis” ügyeikkel vannak elfoglalva – a szervezett bűnözés legtöbbször alig észrevehetően pl (kemény drogok embercsempészet



társadalom-ziláló hatása), olykor látványosan pl. (robbantások, esetleg vegyi fegyverek bevetése), de módszeresen teszik tönkre a társadalmat és annak államát egyaránt.

A bűnmegelőzés jogi, ezen belül büntetőjogi eszköztára tehát a lakossági érdekvédelemmel együttesen teheti elviselhetővé a lakosság életét. A lokális bűnmegelőzés elsődleges szerepet játszik, aminek motorja a lakosság legközvetlenebb érdekképviselője: a helyi önkormányzat kell legyen. A világ számos országában ebben a közegeben ezt még nem ismerték fel. Az önkormányzatok sok helyen nem mások, mint a központi hatalom kinyújtott karjai, adóbeszedő és büntető hatóságok, s nem a polgárok érdekeinek képviselői.

Hasonló a helyzet a lakosság érdekeit védelmezni hivatott rendészeti szervezetekkel. A rendőrség sok helyen a központi akarat helyi végrehajtói, s nem a lokális jogvédelem szolgálói. A centralizált rendőrség különösen olyan országokban látja el rosszul lakosság-védelmi feladatait, ahol korábban elsősorban vagy kizárólag a központi, ideológiai alapokra szervezett államhatalom érdekeinek védelmét volt hivatott biztosítani.

### 3. A tényleges prioritások

#### 3.1. Állam – gazdaság – egyén

Nyugati társadalomkutatók – így kriminológusok – egy része már évek óta figyelmeztet: állam és gazdaság viszonyában a korábbi évszázadokhoz, sőt évezredekhez képest gyökeres fordulatnak lehetünk tanúi.<sup>4</sup> *A gazdaság átalakulása és globalizálódása érvénytelenné tették a korábbi morális értékeket, megszüntették a társadalmi normák konszenzusát.* Ezek helyett a tradicionális szabályozó eszközök helyett az érdekek abszolút prioritása vált a szabályozó eszköztár első számú kedvezményezettjével. Sack úgy fogalmaz, hogy az említett morális értékek és társadalmi normák konszenzusa helyett az érdekek döntenek el, hogy adott szituációban normakövetés vagy normasértés valósul-e meg. A költség-haszon elemzés végeredménye mindenféle döntés első számú meghatározója.

Az átmenet időszakából a stabil demokrácia időszakába tartó társadalom számos nehézséggel találja magát szemben. Ezek közül kettőt indokoltak tartok ismételtlen kiemelni. Mindkettő szoros összefüggésben van a globalizációval, ill. annak egyik következménye. Ezek a következők:

- a gazdaság önállósodása az állami akaratától;
- a szervezett bűnözés elterjedése.

#### 3.2. Láttelel a társadalom egészségéről – a jelen és a jövő kilátásai

A felvázolt gondolatsor talán egyértelművé teszi: a jelenlegi társadalmak többsége nem felel meg azoknak a kritériumoknak, amelyekről a bevezetőben – az egészséges társadalom jellemző

<sup>4</sup> Vö.: Sack, F.: Társadalmi átalakulás és kriminalitás – a társadalmi átalakulás, mint kriminalitás. In: Irk F. (szerk.): Társadalmi átalakulás és bűnözés. Magyar-Német Kriminológiai Szimpózium. Budapest, 1995. augusztus 20-25. OKKri Budapest, 1997. 123. p.

jegyeiként – szó volt. A beteg társadalom viszont nem képes megfelelő válaszokat adni a bűnözés kihívásaira.

Ha tehát a társadalom egészséges volna,

- képes lenne megfelelő válaszokat adni a bűnözés kihívásaira.

Ha a társadalom – és formális megjelenítője: az állam – magabiztos volna és nem félne,

ha számos országban hatalma nem volna labilis és illegitim,

- akkor képes volna biztosítani mind az emberi jogokat, mind a demokratikus részvételt a döntéshozatalban.

Ha a közbiztonság és annak visszatükröződése a lakosság véleményében kedvezőbb volna,

- akkor nem aktuál-politikai kérdésekké silányítaná a bűnmegelőzés és a bűnelkövetők kezelésének kérdését, hanem racionális, közép és hosszú távon eredményes, költség-haszon elemzésen nyugvó intézkedéseket alkalmazna érdekei védelmére.
- akkor a társadalom tudomásul venné: a bűnözés szükségszerű, megszüntethetetlen.
- akkor rájönne, hogy a társadalomnak egyetlen feladata van: elviselhető keretek közé szorítani azok viselkedését, akik – a többség megítélése szerint – súlyos mértékben sértik vagy veszélyeztetik érdekeit.

Kérdésként merülhet fel: hol, milyen feltételek mellett lehet érvényre juttatni az egészséges társadalom kritériumait. Más szavakkal: létezik-e valahol egészséges társadalom? Kijelenthetjük: valószínűleg egy ideál-modellel állunk szemben, aminek megközelítésére törekedni lehet, sőt kell, elérni azonban soha nem fog sikerülni. Az európai zsidó-keresztény kultúra és ennek több földrészre történő kisugárzása jelzi: a társadalom békéjéhez, jó közérzetéhez az emberi jogok abszolút prioritásán keresztül vezet az út. Minél többet sikerül ezekből az adott állam polgárainak széles körében megvalósítani, annál inkább képes szembenézni a változó világ kihívásaival. Az állam pedig nehéz időkben annál több embert tud mozgósítani az egész társadalmat veszélyeztető kihívások elhárítására, minél több embert és minél több közösséget tudott már korábban megnyerni magának. A közvélemény mértékadó (hangadó) többségének és kisebbségeinek támogatása nélkül lehetetlen kritikus helyzetekben kellemetlen döntésekhez támogatóra találni.

Az államok azonban közösségeket alkotnak. Esetükben – a globalizálódó világban egyre inkább földrészeket átfogó méretekben – volna szükség azoknak az értékeknek, elveknek és módszereknek az alkalmazására, amiről a korábbiakban említés történt. Máskülönben rá kell jönni arra a tapasztalatra, hogy a probléma már nem az, hogy

- ellopják a pénztárcánkat a villamoson,
- kirabolják a lakásunkat,
- megkéselnek a földalattin,

hanem olyan érdekcsoportok vásárolnak meg kormányokat, országokat, földrészeket szép szóval vagy erőszakkal, feltűnően, botrányok közepette vagy észrevétlenül, nyomok nélkül,

- amelyek számára a morál ismeretlen fogalom, csupán érdekeik vannak. Ezek érvényesítéséhez eszközökben természetesen nem válogatnak.

A morálmentes érdek, mint érték dimenziójában egyetlen cél a hatalom. Megszerzésének, megtartásának, kiterjesztésének eszköze pedig az erőszak és a pénz.

A világ újrafelosztása már megindult, de még nem fejeződött be. Még talán nem késő a globális rendszer néhány alapértékét nekünk meghatározni. Egyebek mellett azért, hogy kinyilvánítsuk: szerintünk milyen kellene legyen az egészséges társadalom.